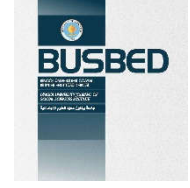

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 20.05.2022
Kabul Tarihi : 12.10.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.1119272>

CADALUZ MİZAH GAZETESİNDE KADIN FİGÜRÜ*

Elçin GÜN CANİK¹, Mehmet Yavuz ERLER²

ÖZ

Cadaloz gazetesi 1911 yılında Nurettin Rüştü ve Haydar Rüştü tarafından Osmanlı Devleti'nde yayımlanmaya başlanan bir mizah gazetesidir. Gazete, mizah gazetesi olmakla beraber dönemin sosyal, ekonomik, siyasal, toplumsal konularını haftada iki gün yayın yaparak, altı ay süre ile Osmanlı yayım hayatında kalarak değerlendirilmiştir. Cadaloz gazetesi adından da anlaşılacağı üzere bünyesinde “Cadaloz” tabir edilen bir kadın başkarakterini içeriğinde barındırır. “Cadaloz” kadın figürü aynı adla isimlendirilen mizah gazetesi içeriğinde yer alan karikatür ve “Çançan” adlı nesir yazısında ana aktör olarak varlık gösterir. Aslında Cadaloz ulusal bir karakter olmakla beraber, Türk gölge oyunlarından aşına olduğumuz sıkça konuşturulan ve lafını esirgemeyen “kalfa” ya da “Arap Bacı” örneğinde olduğu gibi sert bir kadın karakteri olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada Cadaloz dikkate alınarak kadının Osmanlı mizah unsurları içerisinde kendine nasıl bir yer edindiği hakkında bir görüş geliştirilmeye çalışılmıştır. Cadaloz başkarakterinin yanı sıra gazete içeriğinde kadının ana, âşık, çiroz, dayakçı kadın, paçoç, şıllık vb. tasvirlerle de tanımlandığına dair verilere ulaşılmıştır. Böylelikle Osmanlı sosyal yapısı içerisinde kadının farklı konum ve konjonktürdeki halleri tanımlanmıştır.

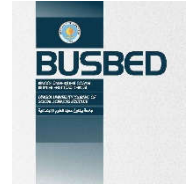
Anahtar Kelimeler: Cadaloz, Mizah, Kadın, Gazete, Motif

* Bu çalışma Elçin Gün Canik tarafından 2020'de yayınlanan “Cadaloz Mizah Gazetesi'nde Osmanlıdan Algı ve İmgeler (1911)” kitabından geliştirilerek hazırlanmıştır.

¹ Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü, elcgun82@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8075-8385>

² Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, myerler@omu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4991-9902>

Article Type : Research Article
Date Received : 20.05.2022
Date Accepted : 12.10.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.1119272>

WOMAN FIGURE IN CADALUZ HUMOR NEWSPAPER*

Elçin GÜN CANİK¹, Mehmet Yavuz ERLER²

ABSTRACT

Cadaloz newspaper is a comic newspaper, issued by Nureddin Rüştü and Haydar Rüştü in 1911. The Paper, though it is a cartoon issued twice in a week during six months deal with social, fiscal and politics of the Ottoman state. Cadaloz Paper, as it can be referred from the name owns a women typology, named Cadaloz (Old Git). Cadaloz women typology came to life as a main character within the cartoons of the magazine and also within the comic story of Cadaloz Paper named “Çan Çan” (Dirty Gossip). As a matter of fact that the Cadaloz is a national figure but we all know her from the shadow-cartoon as a though women who never hesitate to tell the truth in the way of stubborn character. In this study, having considered the Cadaloz the idea of how a woman took her place in the Ottoman cartoon would be developed. It is also possible to be witnessed that the woman along with the main character, Cadaloz depicted in the journal as mother, slag woman, looser woman, stubborn woman, concubine etc. Therefore we can the opportunity to observe the different status of a woman in Ottoman society.

Keywords: Cadaloz, Humor, Woman, Newspaper, Pattern

* This paper issued by enlarging the work, done by Elçin Gün Canik in 2020 under the name of “Cadaloz Mizah Gazetesi’nde Osmanlıdan Algı ve İmgeler (1911)”.

¹ Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü, elcgun82@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8075-8385>

² Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, myerler@omu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4991-9902>

GİRİŞ

Osmanlı basınında bir mizah gazetesinin ismi olan “Cadaloz”, Osmanlı toplumunda her konuda nasihat veren aksî, geçimsiz ve huysuz ancak bir o kadarda toplumsal bağlamda saygıyla karışık muhatap alınması gereken bir kadını tanımlar. Diğer beşeri tanımların aksine “kadın” olgusunun Osmanlı yaygın hayatında sınırlı olarak kullanılması dikkat çekmektedir. Kadın simgesinin bu denli az kullanılmasının nedenlerini araştırdığımızda çıkan sonuç aslında “kadının mahremiyetine” ve Osmanlı toplumunda kadın unsuruna ne denli saygı duyulduğu yönündeki tasavvurlarımızdan öteye gitmez. Osmanlı basınında kadın ögesi kullanılırken özgürlük, adalet, vatani duyguları temsil eden her türlü duygu ve düşünce resmedilirken kadın ögesi kullanılarak kadının kutsiyeti ile memleketin kutsallığı arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Osmanlı mizahında yer alan bazı nahoş durumlarda ise kadın sembolü kullanılması gereken alanlarda “kadın” ögesi yerine erkek ya da daha farklı bir deyişle “zenne” (kadın kılığına girmiş erkek dansöz) figürünün kullanıldığı tespit edilmiştir. Olumsuz öğeler içeren kavramların kadının mahremiyetini bozmadan toplumsal lakaytlığın hicivsel bir anlatısını gerektirdiğinde kadın yerine zenne figürüne müracaat edildiği anlaşılır. Örneğin kıvırtan bir politikacı tanımlanırken bir kadın dansöz kullanmak yerine Osmanlı karikatüristlerinin “zenne” figürünü tercih etmeleri dikkat çeker (Canik, 2020: 20). Özetle saygı duyulan ancak nasihatleri ile can sıkı ve çenesi düşük bir koca karı tanımlaması olan Cadaloz ile yola çıkan mizahçıların kadının dokunulmazlığını ve onun toplum içindeki hakir görülen yanlarını gizil bir değerlendirmeye sunmuş olduklarını iddia etmek yerinde olacaktır. Mizahi durumlarda yaşlı kadın figürü de sıklıkla kullanılmaktadır. Yaşlı kadın figürü genellikle eleştirel bir durum anlatılacağı zaman ağızdan çıkan her türlü sözcüğün mazur karşılanması adına Osmanlı mizahi anlatı ya da çizimlerinde sıklıkla değerlendirilen bir öğedir. Erkek egemen Osmanlı toplumunda kadın figürünün incelemelerimiz çerçevesinde mizah ögesi olarak hangi şart ve gerekçelerle kullanıldığını belirlemek suretiyle toplum nezdinde kadının ne oranda bir saygınlığa sahip olduğu tespit edilecektir.

1. Ana

Osmanlı ve bilhassa Türk toplumunda “anne” ya da “ana” oldukça önemli bir kadın figürüdür. Ancak Osmanlı matbuatı arasında yer alan Cadaloz mizah gazetesinde “ana” figürüne dair oldukça sınırlı bir müracaat söz konusudur. “Ana” ya da “valide” kelimesinin kutsiyeti herhangi bir mizahi öğeyi kabul etmeyecek bir ciddiyete sahip olduğundan kelimenin mana ağırlığı dikkate alınarak hiciv ögesi olarak kullanılmaktan kaçınılmış olmalıdır. Osmanlı toplumsal hayatının içerisinde kutsî bir dokunulmazlığı olan bu kelimenin mizahi unsur olarak kullanılmaması muhtemelen bu kelimenin ifade ettiği anlama karşı duyulan aşırı saygıdan kaynaklanmış olabilir. Yine de mizah gazetesi içeriğinde sınırlı olmakla beraber anne kelimesine dair elde ettiğimiz örnek şu şekilde karşımıza çıkar: “- Elimizde bir bu silahta olmasa yetmiş iki bayrama kadar annemiz ağladığının resmidir.” (Afacan Gazetesi, 1911: 7/40-2). Bu örnek günümüzde sokak argosunda kullanılan “anamız ağlar” ifadesinin ilk ve kibar bir versiyonu olarak Osmanlı mizah gazetesi içeriğinde yer bulmuştur.

2. Âşık

Osmanlı mizahi anlatımda “âşık” kelimesi üzerinden yapılan bir tür “tesniye” yani bir kelimenin birden farklı anlamlar içermesiyle kamuyu bilgilendirme uygulaması söz konusudur (Artun, 2016: 574). Konuya dair bir örnek vermek gerekirse; sevgiliye duyulan hissiyatın ifadesinde kullanılan “sen âşıkısın” tanımlamasının içeriğinde yer alan “âşık” kelimesi içeriğinde gizli olan “ölümüne tutku ve bağlılık” ifadesi farklı durumların nitelendirilmesinde kullanılmıştır. Allah için bireyin sevgisi ve teslimiyeti bir âşığın sevgiliye olan tutkusu ve bağlılığı ile tanımlanma yoluna gidilerek bir tür “tesniye” yani bir kelimenin birden fazla durumu tanımlaması uygulamasına vesile oluşturmıştır. Örneğin bazı satırlarda Allah’ın adaleti ve doğruluğunu tanımlamak ya da siyaseten doğruluğa ve dürüstlüğe değer biçmek amacıyla “Hak Âşık’ı” (Cadaloz Gazetesi, 1911: 31/2) olarak nitelendirilen bir ifade okuyucuya aktarılmıştır. Bazı durumlarda ise “âşık” yakıştırmasının bir uğraşı ya da sanatın bir dalına karşı olan yoğun ilginin tanımlanmasında kullanıldığını da tespit etmek mümkündür. Şairlik, ozanlık ya da laf ebeliği gibi anlamların yüklenebileceği “söz âşığı” kelimesini değil de farklı bir mesleki ya da yetenek olarak âşıklık tarzının varlığına yönelik örneklerde tespit etmek mümkün olmuştur. Cadaloz’un mizah gazetesi içeriğinde yer alan bir tanımlama cümlesinde buna dair bir mukayeseli örnekle karşılaşmaktayız: “... söz âşığı değil saz âşığıym” (Cadaloz Gazetesi, 1911: 31/2).

3. Aşk Öykülerinde Kadın

“Aşk” konusunda kadın figürü yerine erkek (zenne) figürünün varlığı şark toplumlarında aşkın hakir görünürlüğüne mizahi bir gönderme yapıldığı şeklinde yorumlanmalıdır. Cadaloz mizah gazetesinin 27 Mayıs 1911 tarihli nüshasında yayınlanan bir karikatürde topluma mal olmuş destansı bir aşk anlatısı olan “Tahir ile Zühre” betimlenirken Zühre’nin kadın kıyafetleri içinde sakal ve bıyıklı bir erkek olarak tasviri sosyolojik olduğu kadar psikolojik açıdan da değerlendirmeye muhtaçtır (Cadaloz Gazetesi, 1911: 16/1). XIV. Asırda Osmanlı toplumuna anonim olarak kazandırılmış olan destansı âşık ve maşuk ikilisi “Tahir ile Zühre”nin neden siyasetçileri hicvetmede tercih edildiği cevap bekleyen bir dizi sosyo-kültürel analizler gerektirir. Siyasetçilerin birbirlerine olan bağlılıkları ve muhtaçlıkları bir aşk hikâyesine dönüştürülürken dürüst olmayan siyasetçinin ise

kadın şeklinde tasviri gizli mesajların okuyucuya kültürel değerlerin üzerinden aktarılmaya çalışıldığını ispatlar niteliktedir. Karikatürde “zenne” kılığında betimlenen Tahir muhtemelen 1911 yılında ticaret nazırı olan Tahir Hayrettin Bey'dir. Çarşafli bir kadın kılığında zenne gibi tasviri yapılan Tahir Bey Osmanlı kadınlarının özgürlük için mücadelesinde önemli ve tanındık bir simadır. İkdam ve Şehrah gazetelerinde yazılar kaleme alan Tahir Hayrettin Bey ayrıca “Çarşaf Meselesi” adlı risalesi ile de toplum nezdinde ünlenmiş bir siyasetçidir (Yüzer, 2016: 337-338). Gazetenin üçüncü sayfasında yer alan “âşık atışması” tarzındaki dizelerde ise, Tahir ile Zühre'nin manisinde şu dizeler dikkat çeker:

On Dördüncü Asrın Tahiriyle Zühresi (Cadaloz Gazetesi 1911: 16/3)

- Aldı Tahir: Ne istersin, ne istersin?

Kafeste durmaz ötersin!

Böyle dargın ötüşünle...

Beni divane edersin!

Aldı Zühre: Ne işittiğim bilirsin!

İmdi sözüme gelirsin!

Bu diyarın beni Tahir!

Belki bize de verirsin! ?

Aldı Tahir: Ben Tahirim bana karşı duran yok!

Deniz, derya yesem, içsem soran yok!

Bu obanın, bu yurdların içinde

Benim gibi atanda yok, vuran yok

Aldı Zühre: Deve deveyi yehdir

Çoban deveyi güder

Tahir gibi koç yiğit

Şimdi düello eder

Aldı Tahir: Zührem kaşını çatmışsın

Gaygulara batmışsın

Deryaya teklif olmaz

Bildim ağular katmışsın

Aldı Zühre: Bizim bağda ağ olmaz

Kara salkım ağ olmaz

Baharlota düşenin

Yüreğinde yağ olmaz

Aldı Tahir: Süt pişirdim taşıyor

Öfke baştan aşıyor

Gavgayı bırakalım

Alem bize şaşıyor

Aldı Zühre: Züğürt ne bulsa yermiş

Zengin murada ermiş

Anam beni dünyaya

Gavga için getirmiş ...

Âşık atışması şeklinde yazılan bu dizeleri benzer türde bir nesir yazısı takip eder. Ancak öncelikli yukarıdaki dizeleri değerlendirecek olursak Tahir ve Zühre âşık atışması gazetesinin ön sayfasında yayınlanan karikatüre

aittir. Karikatürdeki Zühre'nin İstanbul mebusu seçilen Tahir Hayrettin Bey olduğunu düşünmemize gerekçe oluşturan birkaç unsur bulunur. Bunlardan en önemlisi Tahir Hayrettin Bey'in kaleme aldığı "çarşaf meselesi risalesidir". Karikatür görselinde çarşafli bir şekilde tasviri de büyük ihtimalle bu risaleye yönelik bir göndermedir. Ayrıca genelde korkakça hareketler edenlere yakıştırılan kadın çarşafli sosyal yapıda bir tür aşağılama yöntemidir. Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'ya yapılan suikast nedeniyle kardeşi Salih Hayreddin Paşa idam edilirken Tahir Hayrettin Bey'in yurt dışına kaçması bir tür korkaklık alameti olarak kabul edilmiştir. Muhtemelen Tahir Hayrettin Bey'e bu çarşaf giydirme ve zenne kılığına sokma gayretinin ardında birkaç anlam ve metafor gizlenmiştir. Zühre karakteri ile çarşafli bir zenne olarak betimlenen ve esasen Hürriyet ve İtilaf Partisi yanlısı olan Tahir Hayrettin Bey'in karşısında yer alan cevval ve Ege efesi kılığında betimlenen yiğidin kim olduğunu tanımlamak bir hayli güçtür. 1911 yılı fotoğraf makinesinin yaygın olarak kullanıldığı bir zaman dilimi olmasına rağmen bazı simaların fotoğrafları günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca karikatürize edilen simaların gerçek hallerinin tanımlanması da her zaman mümkün olamamaktadır. Yine de Tahir ile Zühre atışmasının devamında yer alan nesir tarzındaki kapanış yazısında Zühre'nin yani Tahir Hayrettin'in Tahir'e hitaben "*Ey vezir oğlu Tahir!*" ibaresi dikkat çeker (Cadaloz Gazetesi, 1911: 16/3).

4. Çıtır Çiroz

Zayıf bünyeli kısa boylu ve minyon tiplerini betimlemede Osmanlı mizah gazetelerinin içeriğinde kullanılan "çiroz" tanımlaması dikkat çekmektedir. Gazete koleksiyonları üzerinde gerçekleştirdiğimiz incelemeler neticesinde tespit ettiğimiz; " - Öyle çiroz asâ kıyafetli pehlivanlık olmaz!" (Cadaloz Gazetesi, 1911: 26/2) cümlesi içeriğinde çirozların pehlivanlar kadar heybetli bir bünyeye sahip olamayacakları vurgulanmıştır. Bu cümlelerin üst anekdotlarında yer alan kifayetsiz beden tanımlaması çirozun daha ziyade dış görünümünü ifade için kullanılan ve ağırlıklı olarak erkeklere yakıştırılan bir kelime olduğu kanaati uyandırır. Ancak Cadaloz Mizah gazetesi içeriğinde "Çançan" adı verilen nesir tarzı mizahi atışma yazısında Çiroz'un Osmanlı matbuatına dair diğer mizah gazeteleri ile birlikte bahsediliyor olması irdelenmelidir (Afacan Gazetesi, 1911: 5738/2). Muhtemelen yayın hayatı oldukça kısa soluklu olan bir komedi gazetesine de bazı esprilerde "Çıtır çiroz" tanımlaması üzerinden gönderme yapılmış olma ihtimali bir hayli kuvvetlidir. Yine de "Kafa kemiğini delen mini mini çiroz gülleleri ..." (Afacan Gazetesi, 1911: 7/40-2) cümlesinde yer alan "çiroz" tanımlamasının ufak tefek cüsseli ancak metanetli ve dayanıklı bir bünyesi olan nesnelere ya da kişilikleri vurgulamada kullanıldığını iddia etmemize vesile teşkil eder. Bu durum Osmanlı mizahında bir anlamda "ummadığın taş baş yarar" atasözü uyarınca "çiroz" kelimesi mizahi bir unsur olarak kullanılmış ve değerlendirilmiş olmalıdır. Elbette ki incelediğimiz gazetenin siyasi içeriği dikkate alındığında Osmanlı mebuslar meclisinde bulunan "çiroz" vekillere yönelik bazı göndermelerin yapılmış olma ihtimali de bulunur. Muhtemelen kısa boylu tıknaz ancak bir o kadar da çetin ceviz olan meclisin bazı vekillerine "çiroz" tanımlaması yakıştırılmıştır. Bu durumun kamuoyu tarafından da "umumun ilanı" olarak değerlendirildiğini belirtmek gerekir. Yani kamuoyu tarafından çiroz olarak tanımlanan bazı siyasetçiler mizah gazetesinde isim belirtmeksizin sadece bu malum kelime ile tanımlanmış olmalıdır. Hülasa genç kadınlar için kullanılan "çıtır" tabiri ile erkekler için kullanılan "çiroz" kelimesi bir arada kullanılarak acemi ancak dirayetli ve mücadeleci karakterlerin mizahta tanımlanması amacıyla kullanılan bir hiciv unsuruna dönüştürülmüştür.

5. Dayakçı Kadın

İncelediğimiz mizah gazetesi içeriğinde kavgacı, huysuz ve geçimsiz bir kadın olarak tanımlanan "Cadaloz" ögesinde şiddet içeriğine pek rastlanmaz. Ancak haşin ve cevval karakterini doğrulamak adına nadiren de olsa dayakçı kadın modeline dönüştüğü durumlar da yok değildir. Örneğin, "*Bunun ismi şerefine dayak tabir ederler ki tokat, tekme, yumruk, muşta, şaplak! Sumsuk! gibi enva'i çeşâidi var!*" (Cadaloz Gazetesi 1911: 33/2) şeklinde tasviri yapılan dayak türlerinin cennetten çıkma iyi bir yönünün olduğu da mizah gazetesinde yer alan bir nesirde Cadaloz tarafından vurgulanmıştır. Burada yer alan yazıda doğrudan dayak atan bir kadın imajından çok dayakla tehdit eden bir kadın betimlemesi daha ön plandadır. Cadaloz tabiri birazda her mahallede bilindik haylaz çocukları kimseden çekinmeden dayakla canını yakabilen tiplere atfedilen bir yakıştırma. Biraz deli dolu ancak haklı bir kararla *acuzalıkta* sınır tanımayan mahallenin arsız konak ya da hane çocuklarını dayakla ürküten bir kadın tiplemesinin Osmanlı mizahında ustalıkla değerlendirildiği anlaşılır.

6. Dua Eden Kadın

Cadaloz mizah gazetesinde Osmanlı manevi hayatının en önemli ritüellerinden biri olan dua ve duacı kadın örneklemesi ihmal edilmemiştir. Cadaloz'un yanı başında duran bir devlet görevlisi ile birlikte ellerini dua eder şekilde yana açması ve "*Cadaloz- Aaaamin Cümlemizi...*" telaffuzu bizlere yaşlı kadınların duasının makbul oluşuna dair bir Anadolu inanışını hatırlatır. Bahsedilen hicivde duacı kadın figürü memleket meselesine sessiz kalanlara karşı bir tepki olarak tanımlanmış olmalıdır. Karikatürün altında yer alan "*Körler Duası: Cenab-ı Hak sizi ve emsalinizi bizim gibi etmesin efendim!*" şeklinde düşülen kayıt ve ifadeler memleket meseleleri karşısında duyarsız kalanları "körler" olarak nitelendirmekte ve bu konuda sorumlu ve yetkilileri duyarlı olmaya davet etmektedir. Karikatürün içeriğinden mevzu bahis olan memleket meselesinin doğrudan hangi devleti hedef aldığı

anlaşılamamaktadır. Yine de Haziran 1911 tarihi dikkate alındığında hadisenin Trablusgarp, Karadağ, İtalya ya da Arnavutluk isyanları ile bağlantılı olma ihtimali bir hayli yüksektir.

7. Eli Hamurlu Kadın

Osmanlı devrinde kadının asli görev yeri evi ve özellikle de mutfak ile ilgileniyor olması hicivlere konu olmuştur. “Elinin hamuru” söylemi; Osmanlı aile yapısında yemek ve mutfaktan sorumlu tutulan kişi olan kadının çoğunlukla hamur işleri yapıyor olmasıyla ilişkilendirilir. Burada ki asıl amaç aslında Osmanlı siyasetinin erkeklere mahsus kabul edilen bir alan olduğu gerçeğinin vurgulanmasıdır. Kadının kendi asli alanına çekilerek bu tür konulara dâhil olmaması gerektiği vurgulanmakta ve Cadaloz nezdinde siyasete dair girişimlerde bulunan bütün Osmanlı kadınları ihtar edilmektedir. Osmanlıda kadınlar arasında üst düzey eğitim alan ve siyasete meyleden saraylı kadınlar böylelikle olası bir cüretkârlık öncesi hicivsel bir tarzla uyarılmış olmalıdır. Bu ihtar edilişin nedeni muhtemelen bazı devlet yetkililerin eşleri, karikatürler ya da hiciv yazıları ile kamuoyu nezdinde itibarlarının rencide edilebileceğine yönelik üstü kapalı sansürlere yapılan vurgulamalar olduğu kuvvetle ihtimal dâhilindedir (Cadaloz Gazetesi, 1911: 1 / 2).

8. Falcı Kadın

Osmanlı mizah basınında Cadaloz karakterinin bazı durumlarda; falcı kadın olarak da tasvir edildiğini belirlemek olasıdır. 20 Mayıs 1911 tarihli nüshada tasvir edilen Cadaloz’un bir mendil üzerine “büyülü” ve “sihirli” olduğuna inanılan ve çoğunlukla “aşıktan veya diğer bir adıyla kemikten” yapılan taşları atarak fal baktığı anlaşılmaktadır. Cadaloz’un hemen başucunda bir İslam din görevlisinin tepkisiz varlığı sihir ve büyünün yer aldığı “gayr-ı İslâmi” bu duruma Osmanlı ulehasının da icazet verdiği şeklinde yorumlanabilir (Nar 2014: 507-524). Ayrıca bakanlık gibi bir mevki konu edinen fal bizlere devrin üst düzey yetkililerinin gelecek ve makamla ilgili beklentileri için fala müracaat ettiklerini ve toplum nezdinde bu saf dillilikleri nedeniyle alaya alındıklarını değerlendirmemize neden olmaktadır (Cadaloz Gazetesi, 1911: 14/1). Yine fıkra tarzında icra edilen bir nesir yazısından tespit ettiğimiz “üfürükçülük” ve “Sanki bir parça falcılıktan çakıverseniz de ...” ve “Mesela insan kendisini okutmaya kalkarsa üfürükçülük olarak mı ...” şeklindeki betimlemeler Cadaloz’un devrin sosyal olumsuz alışkanlıklarını “üfürükçülük” ve “falcılık” olarak hicivle dillendirmesi şeklinde değerlendirilmelidir (Cadaloz Gazetesi, 1911: 18/2).

9. Gacı

Osmanlıcada günümüz argosunda sıklıkla kullanılan ve kadını mal ya da bir emtia gibi tanımlayan kelimelere mizah unsuru olarak rastlanmamıştır. Cadaloz mizah gazetesinde Çingenelerin kullandıkları Türkçenin içeriğinde kadını aşağılayan bazı jargon kelimeler bulunur. Bu kelimelerden birisi olan “gacı” kelimesi biraz da mahalli diyalekt ile mizahi bir unsur olarak karşımıza çıkar. İstanbul halkının ve sarayın yakinen aşına olduğu Sulukule ve Çingene kültürü incelediğimiz mizah gazetesinde yer almıştır. Aslı zatında Sulukule Çingeneleri öteden beri saray tarafından davetli müzisyenleri ile ünlenmiştir. Örneğin incelediğimiz mizah gazetesinin nüshasında; “Sulukuleliler ise mangiz gördüler mi iskara maşayı bırakır başlarlar kerize sende aynalica gördüğün gacıya abayı atarsın sonrada sen sarılayım derken onlar zift asâ yapışrlar olur bir sihriyyet!” satırlarında yer alan “gacı” ve “mangiz” kelimesi ile birlikte daha pek çok Çingenelere mahsus argo kelime aynı cümle içerisinde geçmektedir (Cadaloz Gazetesi, 1911: 44/2). Gazetede yer alan yazıdan anlaşılacağı üzere İstanbul Sulukule Osmanlı’da bilindik bir Çingene semti olarak karşımıza çıkar. İstanbul kamuoyunun aşına olduğu bir manzarayı mizah unsuru olarak derginin satırlarına taşıdığı görülür. Muhtemelen burada kullanılan “gacı” kelimesi kendisini pazarlamak üzere Sulukulenin sokaklarında gezinen hayat kadınlarını tanımlamak için kullanılmıştır. Elbette ki ava giden avlanır düsturunda olduğu üzere Çingene dilberi alımlı “gacılara” yaklaşan İstanbul’un Osmanlı beyzadelerinin bu semtte yuva tutan yan kesicilerin kurbanı olmaları, alışlageldik İstanbul manzaraları arasında yer alır. Yinede kayıp, yalnızca birkaç paşa konağı beyzadesinin züppe ve şişkin cüzdanı olarak kaldığından yüzlerde hafif bir tebessümü hak eder. Lakin Osmanlı toplumunca bilindik bu mekânların yerini günümüzde “travestilerin” sardığı ve artık usulünce yan kesicilik sanatını icra etmeden doğrudan “falçata” ile dalan canilerin kol gezdiği caddeler daha İstanbul’daki Osmanlı devri sükûnet ve huzurunu çok aratacağa benzer.

10. Gelin Suratlı “Paçosuz”

Bir tür yaramazlık emaresinde ise “Kaynana değneği önünden kaçan gelin suratlı” ifadesi dikkat çeker. Sosyal yapıda bir ortamda kaynana ile birlikte yaşayan gelinlerin uğradığı değnekli saldırı bir tür hicivle kamuoyuna aktarılmıştır. Bu aktarımda gelinler bir tür çocuksu masumiyet içerisine alınırken kabahat olarak “paçosuz” yani kendi giyim kuşamına dikkat etmeyen kadın şeklinde tanımlanmış ve bu türden gelinlere yönelik kaynana taarruzunu da tasvip kâr bir edayla dile getirmiştir. Aynı zamanda bu tabirin kendini dev aynasında gören ve tecrübesiz meslek erbabı ya da gençler içinde kullanıldığı ilgili atışma yazısından anlaşılmaktadır (Cadaloz Gazetesi, 1911: 1 / 2).

11. Huri & Peri Kızı

Hıdırellez Bayramı için oluşturulan bir anekdot da Cadalog'un "*Her kim Ruz-u hızır günü gittiği mesire de yağlı ve tatlı kaç türlü yemek yer yedirirse o kadar huri ve gılmâne sahip olur*" şeklindeki yorumu esnasında hurilerden bahsedilmiştir. Bu bir anlamda dini bir bayrama iştirak ve katkı sayesinde cennette erkekler için huri bayanlar için ise gılmâne (gulâm) yani erkek köle kazanacakları şeklinde tasvir edilmektedir (Cadalog Gazetesi, 1911: 10/2). Bu durum Osmanlı'da 1911 yılında bile esir ve köle pazarlarının kurulmaya devam edildiğini kanıtlar. Köleliğin en azından zihinlerde devam ettiren bir devlet ve kamuoyu için; zenginlik ve lüks hayatın sadece cennette değil dünyada da aramayı şiar edinen yozlaşmış bir toplum yapısını da deşifre etmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilimden geri kalması ve sosyal yapı içinde kul hakkını yemeye endeksli hoşgörüsüzlük ve bencillik hastalığının köleci bir sosyal yapıya sahip olması ile ilişkilendirmek mümkündür. Batılı devletler 1815 yılındaki Viyana Kongresi ile birlikte köleciliği bırakıp ilim ve fende insanın yerini alabilecek ve istihsali kolaylaştıracak keşifler peşinde koşmuştur. Osmanlı ise batıdaki bu gelişmelere karşı üretim ekseninde insan gücünü köleci bir düzenle temine devam etmiş ve bu yüzden sosyal yapısını zehirlediği gibi batının akıl sayesinde elde ettiği gelişmeleri de takip edememiştir (Tahiroğlu, 2011: 649-676). Cadalog içeriğinde yer alan bazı mülahazalarda da "Huri" ve "Hürriyet" kelimeleri arasında ilinti kurularak bazı hiciv anlatılarına yer verilmiştir. Genellikle karikatürde "Hürriyet" şeklinde ki yazılı kurdeleyi taşıyan bayanların da "huri kızı" olarak tasvirleri dikkat çeker.

12. İki Göz Bebeği

İncelediğimiz mizah gazetesinin başkahramanı olan Cadalog ile gazete muharririnin karşılıklı hicivsel söyleşisi esnasında Cadalog'un bir rüyayı anlatışı konu edinilir. Bu rüya tanımlamasında kullanılan; "iki göz bebeği" tanımı rüyada görülen ve oldukça ehemmiyetli bir şahsın tanımında kullanılır. Dergi muharririnin Cadaloza: "*dinliyorum iki gözümün bebeği!*" (Cadalog Gazetesi, 1911: 20/2) şeklinde yer alan sataşması kadınlara karşı Osmanlı devrinde kullanılan latif bir deyim olarak değerlendirilmiştir. Burada kullanılan mizansen yaklaşım insan duyularından en hassası olarak kabul edilen göz bebeği ile kadın arasında bir teşbih sanatı icra edilerek kadınlara karşı kamuoyunun hassasiyetine dikkat çeker. Aynı zamanda anlatılan rüyayı büyük bir hassasiyetle dinleniyor olması da toplumun bu konudaki ilgi ve alakasının üst raddelerde olduğunu değerlendirmemize neden olmaktadır. Muharririn derginin kadın başkahramanı olan Cadalog karakterini "iki gözüm" olarak tanımlaması bir anlamda derginin içeriğinde yer alan bu tasvirin ehemmiyetine yönelik bir gönderme olarak kayda geçmiştir.

13. Kadın Komutan

Cadalog mizah gazetesinde ele alınan karikatürleri incelediğimizde kadının Osmanlı subay üniforması ya da nefer elbisesi ile tasvir edildiği anlaşılır. Bu durum Cadalog mizah gazetesinin çıkarıldığı 1911 yılında Kuzey Afrika'da yaşanan Osmanlı-İtalyan çatışması dikkate alındığında anlam kazanır. İtalyanların Trablusgarp'ı işgal ettikleri 1911 senesinde milli duyguların zirvede olduğunu belirtmekte yarar vardır. Cadalog Gazetesi'nde yer alan kadın komutan figürleri muhtemelen Osmanlı-İtalyan savaşında yaşanan gelişmeler nedeniyle Osmanlı kadınlarının da yurt savunmasında görev alabileceklerine dair bazı metaforlar içerir. Böylece Osmanlı coğrafyası üzerinde ve dışında yaşanan birçok iç isyan ya da işgal sonucu meydana gelen silahlı mücadele dikkate alınarak kadın figürü eli silah tutan bir komutan ya da nefer suretinde karikatür içeriklerine yansıtılmıştır. Özellikle Trablusgarp'taki savaş cephelelerinde ya da yurt içindeki Balkan ya da Arap eşkıyalarına yönelik operasyonlarda torunu olan kadınları tanımlamak üzere kullanılan "nine" tabirine ek olarak geçimsiz huysuz cevval ve kavgacı bir asker komutan meziyetine sahip Cadalog nesir ve karikatür mizahında ön planda yer alır. Cadalog tanımının içeriğinde yer alan "kavgacı" ve "cevval" sıfatları muhtemelen devrin karikatüristleri tarafından sınır boylarında amansız bir mücadele veren komutanları ya da erleri tasvirde kullanılmış olmalıdır. Özellikle vatanın savunulması için sınır müdafaası görevinde bulunan güvenlik kuvvetleri açısından da askeri azim ve mücadeleyi ortaya koyan komutanların Osmanlı aile yapısı içindeki başköşede tutulan Cadalog ile tasviri bir anlamda moral takviyesi olarak sunulmuş olmalıdır. Cadalog tanımının içinde yer alan kadın figürü ve Osmanlı toplumundaki kadının güçsüzlüğü çok konuşup sosyal hayatta bir emare gösterememesi de hudutlarda çok konuşan sert aksi ve huysuz ancak terörle mücadelede kesin bir başarı kaydedemeyen askeri komuta kademesi için de kullanılmış olabilir. Cadalog kadın komutan konseptinin geçtiği mizah anlatımlarına örnekler vermek gerekirse; 3 Haziran 1911 tarihli bir hicivde Cadalog Kadın Komutan (Cadalog Gazetesi, 1911: 3/1, 32/2) olarak tasvir edilmiştir. Mizah Gazetesi'nde yer alan tasvirde elinde bir trompet ile daha çok bando icra eden askeri bir "bando-mızıka" personeli olarak algılsa da karikatürde ki; "Cadalog - Marş hududa doğru Ey Gaziler yol göründü..." şeklinde ki emir nidası bir tür komuta kademesine gönderme niteliğindedir. Karadağ Devleti'nin İtalya'dan aldığı destekle Osmanlı topraklarında yer alan Arnavut Katoliklere destek vermesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan iç isyan hareketi 1911'de başlamış ve çatışmalar Haziran 1911'de bastırılabilmiştir. Bu karikatür ve arka plandaki tarihi gerçekliği dikkate alındığında Arnavutluk-Karadağ hudut cephesinde başarıları ile neferine bir ananın evladına sahip çıkması ve ihtimam göstermesi gibi hareket eden

komutan başarılarının kamuoyuna iletimi hedef alınmış olmalıdır. Benzer türden karikatürlerin bir Osmanlı karşıtı ve propaganda malzemesi olarak bu devirdeki batılı devletlerin mizah gazetelerinde de konu edildiği anlaşılır (Brummet, 2000: 160). Cadaloz içeriğinde yer alan bir diğer hicivde ise Kafkasya'da I. Dünya Savaşı'nda adını duyuracak olan Kafkas Süvari Alayı ile ilgili bir göndermede gizlidir (Evsile, 1996: 911-926; Cadaloz Gazetesi, 1911: 2/2). Karadağ'ın Rusya'nın desteğiyle Osmanlıya karşı isyanı ve akabinde bağımsız olması Osmanlı mizahında küçümsenmesine neden olur. Osmanlı mizah gazetelerinde Karadağ Krallığı isminin yerine "Patetes Krallığı" söylemlerinin tercih edilir oluşu dikkat çeker. Cadaloz'un bir hicivinde zikredilen "*Bende bu güne bugün ve belki yarına yarın kocaman bir Türkiye'nin Cadaloz Kop Süvariyim!*" (Cadaloz Gazetesi, 1911: 32/2) ifadesi Cadaloz'un bir Kafkas süvari alayına bedel olduğu ve yalnızca bu alayın Karadağ'ın hakkından gelebileceğine yönelik bir gönderme olma ihtimali bir hayli kuvvetlidir. Özellikle batı basınında Arnavut isyancılara karşı kamuoyu nezdinde oluşan sempatiye bağlı olarak önemli bir ilgi olduğu belirtilmelidir (<https://www.galabri.com/foto/gazkat/gaz2/latrillu.html>). Bu durumdan istifade eden İtalya ise Arnavut isyanı sorunu çözümlenir çözümlenmez kaynakları tükenen ve uluslararası itibarı örselemiş Osmanlı'nın Trablusgarp topraklarına pervasız bir taarruzu kendi çıkarları açısından uygun bulacaktır. Aslı zatında 1911 isyanının 1910 yılında İpek ve Yakova şehirlerinin işgaliyle de doğrudan ilintili olduğu ileri sürülebilir. (Erlar & Özkan 2018: 149) Şevket Turgut Paşa ve Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu bu isyanı şiddetli bir şekilde bastırması ve isyancıları Karadağ da bulunan Çetina'ya kadar sürmeyi başarmıştı (Lampe, 2000: 92; Zeyrek, 2012: 299-336). Osmanlı ordusunun pek çok cephede cansiperane mücadelesi mizah basınında "kara mizah" diye adlandırabileceğimiz bir hiciv türünün de ortaya çıkmasına neden oldu. Cadaloz kadın figürünün tasvirlerinde ağırlıklı olarak siyah tonlu kıyafetleri tercihi de bu "devr-i sabıkın" Osmanlı toplumu açısından meşakkatine dair bir tür tarif olsa gerektir.

14. Kâhya Kadın

Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde Osmanlı toplumunda üst düzey has ya da zeamet toprak sahibi devlet erkânının ya da tımar arazisi büyüklüğünde toprağa sahip yerel ağaların gayr-ı menkul işletmelerini yöneten ve sorumlu olan kâhyaların ehemmiyetine dikkat çekilmekte ve bu defa Cadaloz karşımıza bir kâhya olarak çıkmaktadır. Gazete içeriğinde yer alan bu karikatür çizimi sayesinde Osmanlı'da erkeklere mahsus bir görev olan kâhyalığın bazı durumlarda kadınlar tarafından da icra edilebildiği iddia edilebilir. Cadaloz'un bir hadiseye yönelik betimlemesinde kullandığı "kâhya kadın" tanımlaması bu sahada sebatla çalışan ve evladını koruyan bir anne misali sorumlu olduğu görevini icra eden kâhyalar övülmektedirler. Ayrıca kâhyalara yapılan "*düşünde bal yemiş*" göndermesi büyük bir zenginliğin içinde yaşamasına rağmen bu zenginliğin kâhya açısından bir nevi hayal olduğu gerçeği de dramatik bir hicivle irdelenmiştir. Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde kâhyalara yer verilmiş olmasının ardında belki de bir tür geniş kitlelere ulaşabilmenin sırları olsa gerektir. Muhtemelen Osmanlı konaklarında basınla ilgili gazeteleri konağın efendisi için temin eden kâhyalar etki altına alınarak Cadaloz mizah gazetesinin tirajının artırılması da hedeflenmiş olabilir (Cadaloz Gazetesi, 1911: 1 / 2).

15. Kaynana

İncelediğimiz mizah gazetesinde geçimsiz bir "gelin" ya da kaynana olarak "Cadaloz" karakterinin bazı betimlemelerde kullanıldığı anlaşılır. Mizah gazetesi içeriğinde ele alınan "Cadaloz kaynana" içeriğinden Osmanlı toplumunda kaynanalara yönelik peşin bir ön yargıdan ya da aile yapısında ki anaerkil bir otoriteden bahsetmek mümkündür. Bununla ilgili olarak incelediğimiz mizah gazetesi içeriğinden elde ettiğimiz yegâne nesir tarzı örnek şu şekildedir; "Cadaloz: Sizi gidi masa bacak zübbeler sizi... sizi gidi kaynana değneği önünden paçozsuz kaçmış gelin suratlı yumurcaklar! Kendinizi dev aynasında görüp de âlemin etlisine sütlüsüne karışmaya başladınız ha..." (Cadaloz Gazetesi, 1911: 1 / 2). Osmanlı kent kültüründe yer alan mahalle kültüründe ki kaynana değneği önünden sokak aralarında kaçışan gelinlerin varlığı komedyenleri de bu devirde harekete geçirmiş olmalıdır. Mali buhranların ve savaşların birbirini kovaladığı bu devirde evin erinin ya cephede vatan müdafaasında ya da hanede ekmek peşinde olduğu bir ortamda gelin ve kaynananın evde didişecek bolca vakte sahip olduğunu tahmin etmek pek de zor bir sav olmasa gerektir. Muhtemelen harcamalardaki aşırılıklar ya da evin erkeğinin eve sağ salım gelip gelemeyeceğine yönelik endişelerin yol açtığı buhran ve travmalar, kapalı bir ortamda birlikte yaşamak zorunda bırakılan gelin ve kaynananın birbirine girmesini de kaçınılmaz kılmış olmalıdır. Yine de yaşlıya duyulan saygı gereğince gelinin fiziksel mukavemetine karşı ihtiyar kaynanasının önünden kaçıyor olması şark toplumunda ki saygıyla karışık mahalle kültüründe ki trajikomik bir modellemeyi tanımlar.

16. Koca kari

İncelemesini yaptığımız gazetede Osmanlı devlet adamlarından Mehmet Kâmil Paşa'nın (1833-1913) vatanını satışı hicivsel olarak kritik edilirken malı mülkü olan bayanları tasvir amacıyla kullanılan "koca kari" betimlemesi dikkat çeker. "Çançan" adlı karşılıklı âşık tarzı atışma kısmında kullanılan şu ifadeler kamuoyu nezdinde konuyu algılamada yeterli veriler sunar: "*Aman Cadaloz öyle ise bende siyasi olacağım, koca kariya gel şu evleri satalım diyorum da pabuçla üstüme yürüyor, mümkün değil iknâya muvaffak olamıyorum!*"

(Cadaloz Gazetesi, 1911: 23/2). Atışma tarzı nesir yazısının devamında oldukça nadiren zuhur eden bir itham devreye girer. Çoğunlukla üstü kapalı yapılan göndermelerin bu defa alenen yapılmasında muhtemelen İttihatçı Enver Paşa'nın sadaret makamından silah tehdidi ile Kamil Paşa'yı uzaklaştırması gerçeği etkili olmuş olmalıdır. Cadaloz karakterinin "*Ayol bende daha siyasiliğe yeni alışıyorum sonra daha büyüklerini de satarım Koca siyasi piri Kamil Paşa birdenbire memleketi satıvermeye cesaret edebil dimi evvela ufak tefek derken sonraları alıştı gitti ...*" şeklinde ki beyanı vatani satan bireylere yakıştırılan "koca karı" göndermesinin nedenini izah eder. Ülkenin satılışı acziyet raddesinde "koca karı" yakıştırması ile kınanır.

17.Kokoz

Cadaloz mizah gazetesi "*kokoz*" kelimesini içeriğinde bulunan nesir ve karikatür öğelerinde kullanmıştır. Muhtemelen "*kokoz*" tabiri, İstanbul azınlıklarından olan Ermeni ya da Rum dillerinden Osmanlıcaya kazandırılan bir kelimedir. Günümüzde bilinen anlamıyla "züğürt insan" olarak halk ağzında tanımlanan bu kelimenin sıklıkla mizah ögesi olarak kullanılışı; Osmanlı ekonomik yaşantısında halk bazında ciddi bir yoksulluğun varlığına delalet eder. Örneğin beklenen bir zatin gelişi ile ilgili olarak oluşturulan bir konuşma cümleciğinde "*kokoz*" kelimesini Osmanlı toplumunda kullanılan ve halk ağzına ait diğer kelime dağarcıkları ile birlikte tespit etmekteyiz: "*Nerede kaldı çirozlar, çil horozlarla kokoz, afaroz mu, çaparoz mu, kokoroz mu, motomoz*" (Afacan Gazetesi, 1911: 2-9/2). Gazetede tespit ettiğimiz bir diğer örnekte de "*Kâğıthane'de afallayan kokoz kayıkçı gibi yayılıp kalırsın!*" (Cadaloz Gazetesi, 1911: 11/2) cümlesi içeriğinde belirlemektedir. Burada betimlenen "*kokoz kayıkçı*" ve bu kayıkçıların "Kâğıthane"de iş tutuyor olmaları kayıkçı esnafının züğürt kaldığı ve Kâğıthane de çalışan sandalcı ve kayıkçı esnafının müşteri bulmakta sıkıntıda olduklarını kanıtlar niteliktedir. Gazete'deki bir başka "Çançan" anekdotunda ise; "*Su gibi akan, nükteyi çakan eşeklere yular takan mini mini kokoz köleleri!*" (Afacan Gazetesi, 1911: 4/2) cümlesinde Osmanlı toplumunda kokoz yani züğürtlerin bile kölesinin olabileceğine dair ifadeler toplumsal yapıya dair bazı müeyyidelere dikkat çeker. Yine aynı anekdot içerisinde dayıların "*kokoz dayı*" şeklinde kokoz yani züğürt olarak tanımlanması Osmanlı aile yapısı içerisinde çocukların annelerinin erkek kardeşlerinden çokta rağbet görmedikleri ve aileden bir anlamda dışlandıkları şeklinde anlamlandırılabilir. Ya da muhtemeldir ki Osmanlı aile kurma geleneğinde erkek tarafının kız tarafına oranla daha zengin olması geleneksel bir yorumlama ve kabullenilmiş bir uygulama olarak ele alınmalıdır (Ortaylı, 2016: 240). Zengin oğlan fakir kız birliklikleri muhtemeldir ki Osmanlı toplumunda daha yaygın bir sosyal portreyi ifade etmekteydi. Bu durumda dayıların "*kokoz*" yani züğürt olması da kaçınılmazdı. Muhtemelen Osmanlı mizah gazetelerinin içeriğinde yer alan yazılarda gazete yazarları ya da karikatüristlere de "*kokoz*" diye hitap edilmek suretiyle basın mensuplarının toplumsal ekonomi içerisindeki konumlarına bir gönderme yapılmıştı. Yani az kazanan züğürt basın yazarı tanımlaması kendini de bir anlamda kritik ederek eğlenen komedi sanatını icra edenlere malzeme oluşturmaktaydı.

18. Müzisyen Kadın

Osmanlı toplumunda sokak müzisyenlerinin İstanbul semtleri arasında yer alan Sulu Kule'de müzik ve eğlenceye dair bir tür sokak sanatı icra ettikleri bilinir. Lakin Osmanlı toplumunun batılılaşma ve modernleşme çalışmaları sonrasında üst elit tabakanın da sokak müziğinden ziyade Avrupa saraylarının salonlarında icra edilen "kabare" tarzı daha sofistike bir müziğe yöneldiği anlaşılır. Her ne kadar Avrupa ayarında orkestralara ve dünyaca ünlü bestekârlara sahip olmasa da bu alandaki gelişimi en azından Osmanlı eğitim sistemi içinde kızların eğitiminde piyano vb. müzik aletlerinin icrasına önem verilerek başlatılmış olmalıdır (Özyurt & Erler, 2012: 635-676). Cadaloz gazetesinin 13 Haziran 1911 tarihli bir nüshasında "Laz Kantosu" adıyla sunulan karikatüründe yer alan başkahraman Cadaloz kadın figürünün; Doğu Karadeniz yerel kıyafetinin içinde horon alayında ama elinde kemençe yerine keman ile tasvir edilmesi Batı toplumlarına ince bir siyasi gönderme olarak algılanabilir. Özellikle keman sanatında Avrupa'da Mozart ve onun icra ettiği "Türk Marşı" kemanla icra edilen bir eserdir ve Avusturya'yı hatta Salzburg'u tanımlamada değerlendirilen en önemli müzik aletidir (Kolçak, 2013: 7 – 67). Muhtemeldir ki kara kalpakla tasvir edilen ve biraz da Balkanların umacısı olarak kabul edilen Gulyabaniye benzetilen korku ögesi kılığında ki Cadaloz karikatürlerinde tasvir edilen tipoloji de Rus Çarlığıdır. Rus Çarlığının elinde kukla olarak oynatılan insan figürünün de Karadağ'ı betimlediği gazetenin çıktığı tarihte meydana gelen gergin dış siyasi ilişkilerimizden çıkarılabilir (Temizer, 2007). Yine Adriyatik sahilleri ile ilgili olduğunu tasavvur ettiğimiz bir diğer askeri yetkili ile birlikte bir Osmanlı idarecisi tasvirinin yapıldığı karikatürde bu defa horon alayı ve kıyafetleri ile birlikte Cadaloz'u kemençe ile tasvir edilirken tespit etmek mümkün olmuştur (Cadaloz Gazetesi, 1911: 32 / 4). Osmanlı-Karadağ çatışmalarının kamuoyu nezdinde yarattığı travmanın ileride Balkan Harpleri ile birlikte daha da yoğunlaşacağı aşikârdır (Temizer, 2013). Hiciv içerikli fıkra tarzındaki atışmalarda ise müzikle ilgili olarak bazı terminolojilerin varlığı dikkat çeker. Örneğin Dem-i musiki terimi bir anı telaffuz için kullanılmıştır (Cadaloz Gazetesi, 1911: 16/2). Bir diğer hiciv ögesinde ise "*- Gitmiyorum, taksim yapacağım, onun ismine lisan-ı musiki de gezinmek derler!*" şeklinde sunulan espride Osmanlı müziğindeki "ara taksimi" terminolojisi bir espri üretmek amacıyla kullanılmış ve İstanbul'un Taksim semtindeki gezinti yerlerine bir gönderme yapılmıştır (Cadaloz Gazetesi, 1911: 16/2). Devrin mizah gazetelerinde sıklıkla Osmanlı eğlence dünyasının merkezini oluşturan Sulu Kule, Direkler Arası ve Taksim'deki

mekânlara yönelik gönderme ve imalar da mevcuttur. Bilhassa Direkler arasında yer alan kabare tiyatrolarında "*Direklerarası Taksimi*" adı verilen bir de müzik makamı ortaya çıkmıştır (Cadaloz Gazetesi, 1911: 43/3). Cadaloz mizah gazetesinde yer alan kadın betimlemelerinde saygın sanatçı kimliği ile yer alan ve Avrupai tarz bir hayat tarzına sahip kadın betimlemeleri kamunun malumu bir hadise olarak belirir. Bilhassa saray erkânının da dâhil olduğu bu tarz kabare etkinliklerinde ki kadınların her ne kadar adlarına tarihi metinlerde sıklıkla rastlanmaz ise de ün ve şöhretlerine pek çok nesir tarzı metinde yer verilir. Osmanlı müziğinin gelişmesi noktasında Tekfur dağı mıntıkasında ise, bir "Müzik Okulu" kurulmuş ve "sarışın bir zatın" idaresinde bir adette müzik kulübü tesis edilmiştir (Cadaloz Gazetesi, 1911: 7/4).

19. Nine, Hanım Nine Hamnine

Nine ya da Hanım Nine ifadesi bazı atışma yazılarında incelediğimiz mizah gazetesinin baş kadın karakteri olan Cadaloz'a atfen kullanılmıştır. Bu durum bizlere "cadaloz" kelimesinin daha ziyade belli bir yaşın üstündeki kadınları tanımlamak amacıyla mizah yazarları tarafından ele alındığı şeklinde değerlendirmemize neden olur. Mesela bir nesir yazısı içeriğinde; "Daha ne yapacaksın nerede Cadaloz ninem?" (Afacan Gazetesi, 1911: 1 / 2) cümlesinde Cadaloz'un "nine" olarak nitelendirilmesi yaşına izafeten yapılmış bir yaş kıstası olarak karşımıza çıkar. Ancak bazı durumlarda hanım nineye benzer bir kelime olan "hamnine" ifadesi de kullanılmaktadır. Gerçekte bu kelimenin hanım nine şeklinde mi yoksa gerçekten çiğ, olgun olmayan ya da daha yeni anlamlarına gelen "ham" kelimesi olarak kullanılmış olma ihtimali var mıdır bilinmez. Eğer "ham nine" deki ham eki gerçekte daha yeni anlamını taşıyor ise bu durum Cadaloz'un yaş aralığını belirlememizde ve yaşlı ancak en azından o kadar da yaşlı değil şeklinde ki derecelendirmemize gerekçe oluşturur. Konuya dair pek çok yerde benzer nitelendirmeler olmasına rağmen bunlardan yalnızca birini tespitle yetineceğiz. Örneğin mizah gazetesi içeriğinde ki bir yazıda; "- Hamnine bugün sana iyi saatte olsunlar okşamış olmalı, gitte papucu büyüye kendini okut!" (Afacan Gazetesi, 1911: 3/36-2) cümlesi biraz farklılıklar içermekle beraber günümüzde de kullanılan bir dizi Osmanlı tekerlemesini de anımsamamıza neden olur. Nostaljik açıdan her Türk bireyinin hafızalarına kazınan "papucu yarım çık dışarı oynayalım" tekerlemesi bir anlamda Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde "hamnine" ile bir bağlantı kurularak yeniden kurgulanmıştır. Elbette ki günümüzde "papucu yarım" Osmanlı versiyonunda "papucu büyük" şeklinde kafiye bulmuş olduğu gerçeğini de dikkatlerden uzak tutmamak gerekir.

20. Vatan Toprağı, Özgürlük ve Hürriyet Sembolü Olarak Kadın

Cadaloz mizah gazetesinde özgürlük ve hürriyet sembolü olarak genç ve güzel zarif gelinlik ya da döpiyes kıyafetler içinde tasvir edilen kadın figürü dikkat çekmektedir. Muhtemeldir ki, bu şık ve zarif hanımları bir karışıklığa mahal bırakmamak adına karikatürist, üzerlerine bir tür kırmızı-beyaz kurdele ile "hürriyet" veya "vatan" tarzında yazılı ilanlarla da desteklemeyi ihmal etmemiştir. Örneğin 6 Mayıs 1911 tarihli *Cadaloz* mizah gazetesinin nüshasında kapakta yer alan karikatürde Arnavut isyancılarla mücadele eden Mahmut Şevket Paşa Çetina Dağ'ını balyozla delerken tasvir edilmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın hemen arkasında kadın kahramanımız Cadaloz'un elinden tuttuğu zarif alımlı bir kadın yer alır. Üstünde, Osmanlıyı sembolize eden ay ve yıldızın bulunduğu göğsünde ki kurdelede de "vatan" yazar. Mahmut Şevket Paşa'nın omzunda ise silah yerine bir sazın asılı durması akıllara, Şirin için dağları delen Ferhat'ı ve onların Anadolu'ya yayılan aşk hikâyelerini getirir. Kültürel öğelerin sıkça işlendiği bu karikatürde vatana olan sevdanın en az Ferhat ile Şirin arasındaki aşk kadar kuvvetli bir maneviyata sahip olduğu vurgulanmıştır. Cadaloz Mizah Gazetesi'nde Osmanlı'daki vatanına sevdalı ordu mensuplarının; Ferhat'ın dağları delerek Amasya'ya su getirmesi örneğinde olduğu gibi vatan uğruna her türlü çılgınca işin altından başarı ile çıkılabileceği gerçeğini karikatürlerle tasvir ederek kamuoyuna ilan eder (Cadaloz Gazetesi, 1911: 10/1). 1911 yıllarında Girit Adası üzerinde hak iddiasında bulunan Yunanistan Krallığı ile ilgili karikatürde de vatan toprağı olarak kadın figürü kullanılmış ve Cadaloz'un himayesinde betimlenmiştir (Cadaloz Gazetesi, 1911: 31/1). Bulgaristan'ın bağımsızlık taleplerine ilişkin olarak çizilen bir diğer karikatürde de vatan toprağının alımlı ve cazip kıyafetler içinde genç bir kadın şeklinde tasvir edildiğini belirlemek mümkündür (Köse, 2006; 241-272). Cadaloz mizah gazetesinin yayımlandığı yıllarda özgürlük ve bağımsızlık talepleri iyiden iyiye artan Balkan ulusları Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttükleri mücadelelerinde Fransız özgürlük sembolü olan "Jan Dark"ı sıklıkla kendilerine sembol edindiler. Benzer bir etkileşimin Osmanlı basını üzerinde de tesir bıraktığı iddia edilebilir. Bilhassa Osmanlı mizah gazetelerinde ve matbuatında yer alan karikatürlerin bu batılı özgürlük tasviri ile ilintili olarak; vatani ve özgürlüğü tasvirde "Batılı kıyafetler içinde bir kadın" betimlemesini tercihleri müşahede edilmektedir (Oliphant, 2012: 67).

21. Şıllık

Hafif meşrep ve batıya özentili kıyafetlerle sokaklarda dolaşan bayanları tanımlamak amacıyla Osmanlıcada kullanılan "şıllık" ifadesine o devrin mizah gazetelerinde rastlamak olasıdır. Bu nedenledir ki Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde mizah amaçlı kurgulanan "*Çançan*" adıyla sunulan anekdotta "şıllık" figürü ve tanımlamalarına rastlamaktayız. Özellikle eğlence mekânlarını tanımlarken kullanılan argolar arasındaki "şıllık" dikkat çekmektedir. Direkler arasında sıkça bulunanlara dair Cadaloz'un şu satırları devrin eğlence anlayışı

hakkında da bir fikir sunar kanaatindeyiz: “*Yok, daha var şıklar, şıllıklar, yılışıklar, kaşı kalkıklar, bağıri yanıklar, dik bıyıklar, turan turanlar, gerdan kıranlar, bıyık buranlar, semtini soranlar, omuz vuranlar, saat kuranlar, kendini yoranlar, hep orada*” (Cadaloz Gazetesi, 1911: 45/2). Bir başka anekdot içinde ise “*şillik*” yakıştırmasının karakteristik bir analizi kamuoyuna sunulmaktadır: “... *Çarşafı yırtık, şıllık yılışıklardan değilim*” (Cadaloz Gazetesi, 1911: 11/2). Muhtemelen Direklerarası, Galata ve Sulukule civarlarında yırtmaçlı eteklerle dolaşan ve herkese yılan sokak kadınlarını tasvir için kullanılan bu tanım bir tür karakter şekli olarak da Osmanlı kamuoyunun jargonunda yer almış olmalıdır.

SONUÇ

İncelemesini yaptığımız Cadaloz mizah gazetesinde kadın figürünün kullanıldığı alanlar anlatılacak olan mizahi unsurun farklılığına göre değişir. Bu mizah ögesi olarak kullanılan alanlar, Osmanlı sosyal ve kültür hayatı içerisinde kadına duyulan saygı karinesi çerçevesinin dışına çıkmaz. Bilhassa kadın figürünün kullanıldığı mizah unsurlarında ciddiyetsizlik içeren ve lakayt anlatılarda kadın figürünün kullanılmadığını belirtmek gerekir. İncelediğimiz Osmanlı matbuatına dair gazete ve bilhassa Cadaloz mizah gazetesini içeriğinde yer alan karikatürlerde tespit ettiğimiz kadın figürünün Cadaloz nezdinde yaşlı bir figür olarak belirlediğini tespit etmek mümkün olmuştur. Ancak bu figürün yanı sıra gazete içeriğinde yer alan diğer pek çok kadın tasvirinde genç, güzel ve daha ziyade Avrupa modasına uyumlu kadın ya da genç kız figürlerine rastlanmıştır. Osmanlı’da mizah sanatında değerlendirilen yaşlı kadın figürü toplumsal kanı ve kanaat gereğince her şeyi deme lüksüne sahip bir öge olarak karşımıza çıkar. Saltanat ya da hükümete yönelik kantarın topuzunu aşan eleştirilerde yaşlı kadın motifi üzerinden doğrudan sazın bam teline vurulması eleştiriye uğrayanlar açısından da maruz ve makul karinesinde tanımlanır. Zira toplumda bu tarzdan eleştirileri eksik olmayan kadınlara duyulan toplumsal saygı ve bir anlamda da “Delidir ne söylese yeridir.” şeklinde ki temayül dikkate alınır. Aksi halde “deli ile deli olan” yöneticiler acizlikle ve gaddarlıkla aşağılanırlar. Mizah gazetesini içeriğinde yer alan genç kadın tasvirlerinde ise korunmaya, naif davranılmaya ihtiyacı olan bir varlık olarak betimlenmesi dikkat çeker. Dini inanış gereği yahut örf ve adetlere bakıldığında kadın imajı doğurgan olmasıyla da alakalı olarak yeniliklere gebe durumların tanımlanmasında da mizahi bir öge olarak kullanılan bir unsur olmuştur. Bazı durumlarda erkeğe yakışmayan bir öge anlatılırken ya da bahsi geçen konuda kadının hor görülme ihtimalinin ortaya çıkması halinde kadın kılığında erkek zenne tasvirlerine müracaat edilmiştir. Kadını kimi zaman narin bir varlık olması hasebiyle nezdinde temsilen korunması gereken bir vatan, kimi zaman da uyuyan evlatlarının üstünü örten bir ananın şefkatine gönderme yapılarak karikatürize edildiğine dair motiflere ve çizimlere rastlanmıştır. Osmanlı’da kadın bazen de suç işlemiş, kaynanasından azar işiten bir gelin olarak karşımıza çıkar. Savaş şartlarında ise, askere cesaret veren ancak saygın ve yaşlı mert ve cevval bir kadın komutan olarak karikatür çizimlerinde belirginlik kazanır. Kadın ögesi gerçekte Osmanlı toplum yapısı ve basını içerisinde hicivsel eğitim ya da siyasal kritiklerin her alanında müracaat edilen toplumun bel kemiği raddesinde önemli bir figür olmuştur. Bu durum Osmanlı sosyal ve siyasal hayatının her alanında kadının varlığına ve toplumsal bir saygınlık çerçevesinde yer aldığına dair bir işaret olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

Milli Kütüphane Eski Türkçe Matbu Eserler

Afacan Gazetesi, Numara: 7/40, 26 Şaban 1329, 9 Ağustos 1327, 22 Ağustos-u Efrenci 1911 (*Cadaloz* 'un devamı), s 2.

Afacan Gazetesi, Numara: 5738, 19 Şaban 1329, 2 Ağustos 1327, 1 5 Ağustos-u Efrenci 1911, (*Cadaloz* 'un devamı), s 2.

Afacan Gazetesi, Numara: 2-9 Şaban 1329 / 23 Temmuz 1327 / 5 Ağustos-u Efrenci 1911, (*Cadaloz* 'un devamı), s 2.

Afacan Gazetesi, Numara: 4, 37-16 Şaban 1329 /30 Temmuz 1327 / 12 Ağustos-u Efrenci 1911, Cumartesi, (*Cadaloz* 'un devamı), s 2.

Afacan Gazetesi, Numara: 1-5 Şaban 1329 / 19 Temmuz 1327 / 1 Ağustos-u Efrenci 1911, (*Cadaloz* 'un devamı), s 2.

Afacan Gazetesi, Numara: 3/36, 11 Şaban 1329 / 25 Temmuz 1327 / 7 Ağustos-u Efrenci 1911, (*Cadaloz* 'un devamı), s 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 31, 21 Recep 1329, s 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 16, 27 Mayıs 1911, s.1.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 26, 4 Recep 1329, s 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 33, 28 Recep 1329, s 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 1, 5 Rebi'ül Ahir 1329 (H.), s 2, “Elinin hamuruyla sende erkek işine karıştın ne diyelim”; “Kaynana değneği önünden paçozsuz kaçmış gelin suratlı yumurcaklar”; “düşünde bal yemiş kâhya kadın gibi yalanıp durasınız”.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 14, 20 Mayıs 1911(Cumartesi), s. 1.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 18, 6 Cema'zil Ahir 1329, s. 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 44, 12 Ramazan 1329, s 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 10, 7 Cemazi'l Evvel 1329, s. 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 20, 13 Cema'zil ahir 1329, s 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 3, Haziran 1911, s.1.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 32, 25 Recep 1329, s 2, "Köpsuvari".

Cadaloz Gazetesi, Numara: 2, 9 Rebiül ahir 1329, s.2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 23, 22 Cema'zil ahir 1329, s 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 2-9 Şaban 1329 / 23 Temmuz 1327 / 5 Ağustos-u Efrenci 1911 Cumartesi, (*Cadaloz* 'un devamı), s 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 11, 10 Cemazi'l Evvel 1329, s. 2.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 43, 9 Ramazan 1329, s.3.

Cadaloz Gazetesi, Numara: 7, 26 Rebi-ül Ahir 1329, s.4, "Telgraf"

Cadaloz Gazetesi, Numara: 45,16 Ramazan 1329, s. 2.

Tetkik Eserler

Artun, E. (2016). *Aşıklık Geleneği ve Aşık Edebiyatı*. Karahan Kitapevi.

Brummet, P. J. (2000). *Image and Imperialism in the Ottoman Revolutionary Press (1908-1911)*. State University of New York Press (Sunny Press).

Canik, E. G. (2020). *Cadaloz Mizah Gazetesi'nde Osmanlıdan Algı ve İmgeler (1911)*. Libra Yayınları.

- Della querra tra ribelli e turchi in Albania 30 Nisan 1911 (La Tribuna Illustrata);*
<http://www.Galabri.com/foto/gazkat/gaz2/latrillu.html>
- Erlor, M. Y., & Özkan, S. (2018). Dukakin sancağı ve çevresi nüfus defteri ve gündelik yaşama dair düşündürdükleri. Zafer Gölen, Abidin Temizer (Ed), *Osmanlı Dönemi Balkanlarda Gündelik Hayat içinde*, ss.149-159). Gece Kitaplığı.
- Evsile, M. (1996). Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(1), 911-926.
- Kolçak, O. (2013). Wolfgang *Amedeus Mozart*. Kastaş Yayınları.
- Köse, O. (2006). Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908). *Türkoloji Dergisi*, 1(2), 241-272.
- Lampe, J. R. (28 Mart 2000). *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country*. Cambridge University Press. London "By 1910, an armed Albanian revolt was spreading from Pristina, ironically supported by aid of Serbia."
- Nar, M. Ş. (2014). Psiko-antropolojik bir olgu olarak fal üzerine nitel bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(1), 507-524.
- Oliphant, M. (2012). *Kutsal Bakire Jan Dark Yaşamı ve Ölümü* (Çeviren: Şebnem Duran). İlya Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlı Toplumunda Aile*. Timaş Yayınları.
- Özyurt, S., & Erlor, M. Y. (2012). *Samsun İnas Mektebi (Kız Çocuklarına Ait İlkokul) Kayıt Defteri Açısından Osmanlı Samsununun Demografik Panaroması (1918-1925)*. Samsun Sempozyumu, 13-16 Ekim 2011, Cilt. 1, Ceylan Ofset, Samsun, s. 635-676.
- Temizer, A. (2007). *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü (1878-1913)*. Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Temizer, A. (2013), Montenegro in the First Balkan War. *Annals Series on History and Archaeology*, 5(1), 65-80.
- Tahiroğlu, İ. (2011). Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 45 (2011), 649-676.
- Yüzer, F. (2016). Osmanlı Basın Hayatında Mehmet Tahir Bey ve Çarşaf Meselesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42(1), 337-338.
- Zeyrek, S. (Şubat 2012). II. Meşrutiyet'te demokratik muhalefetin sonu: Arnavut isyanları ve sonuçları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 299-336.

EKLER

Ek-1. Cadaloz Mizah Gazetesi'nde vatanı (Girit) ve ona maşuk bir genci (Yunancık) sembolize eden bir kadın figürü.

